

Fərqanə Hüseynova
Kulturologiya üzrə fəlsəfə doktoru
AMEA Memarlıq və İncəsənət İnstitutu

farqana.huseynova68@gmail.com

XALÇA SƏNƏTİNİN QORUNMASINDA VƏ TƏBLİĞİNDƏ AZƏRBAYCAN XALÇA MUZEYİNİN FƏALİYYƏTİ

Xülasə. Xalça Azərbaycan incəsənətinin zəngin xəzinəsi, böyük sənət əsəridir. Bu xəzinəni dünya xalqlarına, gələcək nəsillərə çatdırmaqdan ötrü bir sənət məbədinin yaranmasına ehtiyac vardı. Belə bir sənət məbədi 1967-ci ildə Azərbaycan Xalçası və Xalq Tətbiqi Sənəti Dövlət Muzeyi yaradıldı. Məqalədə Xalça Muzeyinin elmi-tədqiqat və tədris mərkəzi kimi fəaliyyətindən, burada keçirilən sərgilərdən, muzeydə fəaliyyət göstərən İCOM Azərbaycan Milli Komitəsinin həyata keçirdiyi əhəmiyyətli layihələrdən söhbət açılır. O cümlədən Muzeyin Şuşa filialının fəaliyyəti haqqında, burada təşkil edilən sosial yönümlü ictimai layihələr haqqında, Azərbaycanın xalça sənətinin dünyanın qeyri-maddi mədəni irsinin inciləri sırasına daxil edilməsi haqqında ətraflı məlumat verilir.

Açar sözlər: Azərbaycan Xalça Muzeyi, xalça məmulatları, Lətif Kərimov, elmi-tədqiqat və tədris mərkəzi, beynəlxalq miqyaslı sərgilər.

Xalça Azərbaycan incəsənətinin zəngin xəzinəsi, böyük sənət əsəri, bir xalqın yazılı tarixi, şifahi ədəbiyyatı və klassik dünyagörüşünün əsas mənbəyidir. Bu xəzinəni dünya xalqlarına, gələcək nəsillərə çatdırmaqdan ötrü, onları bir yerə toplayıb

qorumaq üçün bir sənət məbədinin yaranmasına ehtiyac vardı. Bu məqsədlə xalçaya, sənətə dəyər verən insanların təşəbbüsü ilə 1967-ci ildə Azərbaycan Xalçası və Xalq Tətbiqi Sənəti Dövlət Muzeyi təşkil edildi. Xalça sənəti Azərbaycan xalqının həyatında müstəsna rol oynadığına görə, dünyada bu sahə üzrə ilk ixtisaslaşmış müəssisə olan Azərbaycan Xalça Muzeyi məhz respublikamızda təşkil edilmişdir. Muzeyin yaranmasından danışıarkən, ilk növbədə, Azərbaycanın mədəniyyət və incəsənət xadimi, görkəmli rəssam və xalçaçılıq sənəti sahəsində elmi tədqiqatların əsasını qoyan Lətif Kərimovun xidmətlərini xüsusilə qeyd etmək lazımdır. Böyük sənətkar Lətif Kərimovun təşəbbüsü ilə yaradılan muzey milli irsin əhəmiyyətli hissəsi sayılan xalça sənətinin və unudulmaqda olan xalça texnologiyalarının qorunub saxlanılmasını təmin edən, təbliği və tədqiqi ilə məşğul olan mədəniyyət müəssisəsi kimi fəaliyyət göstərməyə başladı. Muzeyin ilk ekspozisiyası 1972-ci il sentyabrın 27-də açılmışdır. Muzeyin açılışında iştirak edən, çıxışı zamanı Azərbaycan xalqının həyatında əhəmiyyətli yer tutan xalçalar haqqında məlumat verib, müqayisələr aparan ümummilli lider Heydər Əliyev öz çıxışında xalça sənətinin möhtəşəmliyini vurğulamışdır [5, s. 6-7].

Muzeyin maraqlı kolleksiyası elmi-tədqiqat işi üçün tükənəz mənbədir. Yaranma tarixindən başlayaraq muzey elmi-tədqiqat və tədris mərkəzi olub, ölkəmizin mədəni həyatında fəal iştirak edir, beynəlxalq əlaqələr, fondların komplektləşdirilməsi və sosial sahələr üzrə işlər aparır. Bu gün muzeyin fondları 10 mindən çox eksponatdan ibarət unikal kolleksiyaya malikdir. Onun böyük bir hissəsini xovsuz və xovlu xalçalar, xalça məmulatları təşkil edir. Bu Azərbaycan xalçalarının bütün növ və qrup kompozisiyalarının təqdim olunduğu ən dolğun və zəngin kolleksiyadır [7].

Muzey müvəffəqiyyətlə 30-a yaxın beynəlxalq miqyaslı sərği keçirmişdir. İldən-ildə Azərbaycan xalçasının nüfuzu artırdı, bu

da Azərbaycan xalçasına həsr olunmuş böyük bir elmi simpoziumun təşkili üçün zəmin yaradırdı. İlk simpozium Azərbaycan Xalça Muzeyinin təşəbbüsü və UNESCO-nun dəstəyi ilə 1983-cü ildə Bakıda təşkil olunmuşdur. Bu simpoziumun keçirilməsində ümummilli lider Heydər Əliyevin böyük dəstəyi və Azərbaycanın görkəmli xalça ustası, böyük sənətkar Lətif Kərimovun əməyi olmuşdur. Azərbaycan xalçasının tanınması ilə bağlı digər beynəlxalq simpoziumlar 1988 və 2003-cü illərdə Bakıda, 2007-ci ildə isə Azərbaycan Respublikası Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi və UNESCO-nun təşkilatçılığı ilə UNESCO-nun Parisdəki Mənzil Qərargahında keçirilmişdir. Sonuncu Azərbaycan xalçası üzrə beynəlxalq simpozium Lətif Kərimovun 100 illik yubileyinə həsr olunmuş və bu da ölkəmizin xalça ustasına olan xüsusi hörmətin göstəricisidir [8].

Muzeydə fəaliyyət göstərən İCOM (Beynəlxalq Muzeylər Şurası) Azərbaycan Milli Komitəsinin bir sıra beynəlxalq konfranslarda iştirakı, həyata keçirdiyi əhəmiyyətli layihələr, təşkil olunan treninqlər xalça sənətimizin təbliğində mühüm rol oynamışdır. Beynəlxalq Muzeylər Şurasının Azərbaycan Milli Komitəsində Respublika Muzeylərarası Şəbəkə mövcuddur ki, onlar da muzey əməkdaşları ilə muzey dəyərlərini əhəmiyyətli hesab edən insanlar arasında sıx əməkdaşlığa xidmət edir. Təcrübə mübadiləsinin, əməkdaşlığın təşkili və inkişafı məqsədilə muzey həm ölkə daxilində, həm də xaricdə bir sıra seminar-təlimlər təşkil edir, burada muzey əməkdaşları böyük məmnuniyyətlə təcrübə mübadiləsi aparırlar [2, s. 214].

Azərbaycan xalçaları, o cümlədən Qarabağ xalçaçılıq məktəbinə məxsus çeşnilərin qorunması, təbliği və tədqiqi sahəsində muzeyin Şuşa filialı mütəmadi işlər aparır. O cümlədən AMEA Mərkəzi Elmi Kitabxanasına (MEK) Xalça Muzeyi tərəfindən hazırlanmış "Azərbaycan Xalçası və Xalq Tətbiqi Sənəti Dövlət Muzeyi Şuşa filialı" adlı kataloq daxil olub.

Kataloqda Azərbaycan Xalçası və Xalq Tətbiqi Sənəti Dövlət Muzeyi Şuşa filialından xilas edilmiş eksponatlar haqqında geniş məlumat verilir. Qeyd edək ki, qədim tarixə malik Qarabağ xalçaçılıq sənəti ənənələrinin öyrənilməsi, qorunması və yaşadılması məqsədilə 1985-ci ildə Azərbaycan Xalçası və Xalq-Tətbiqi Sənəti Dövlət Muzeyinin Şuşa filialının əsası qoyulmuşdur. Filial fəaliyyətinə 19 may 1987-ci il tarixindən general Səməd bəy Mehmandarova məxsus XVIII əsr abidəsi olan malikanədə başlamışdır. Şuşa filialında Azərbaycan Xalçası və Xalq-Tətbiqi Sənəti Dövlət Muzeyinin əsas fondundan seçilmiş xovlu və xovsuz xalçalar, xalça məmulatları, bədii tikmə, milli geyim, zərgərlik və bədii metal nümunələri nümayiş olunurdu.

Azərbaycan və Ermənistan arasında baş vermiş hərbi münaqişə 1992-ci ildə əfsuslar olsun ki, filialın öz fəaliyyətini dayandırmasına səbəb oldu. 1992-ci ilin 29 fevral tarixində Şuşa filialının 246 ədəd eksponatından 183-ü (80 ədəd xovlu xalça, 35 ədəd xovsuz xalça və xalça məmulatı, 29 ədəd bədii tikmə və milli geyim, 39 ədəd zərgərlik məmulatı) təxliyə edilərək muzeyin əsas fonduna təhvil verilmişdir.

Azərbaycanın işğal olunmuş ərazilərində erməni işğalçılarının özbaşınalığı, tarixi və mədəniyyət abidələrimizin dağıdılması və qəsdən korlanması "Silahlı münaqişə baş verdikdə mədəni dəyərlərin qorunması haqqında" 1954-cü il Haaqa Konvensiyasına, "Ümumdünya mədəni və təbii irsin mühafizəsi haqqında" UNESCO-nun 1972-ci il Konvensiyasına, "Arxeoloji irsin mühafizəsi haqqında" 1992-ci il Avropa Konvensiyasına ziddir. Şuşa Azərbaycan mədəniyyətinin beşiyi olub. Azərbaycan Xalça Muzeyinin dəfələrlə bu mövzuya toxunması Qarabağın, xüsusən də Şuşanın talan edilmiş tarixi incilərini, maddi-mədəniyyət abidələrini təqdim etməkdə məqsədi dünya ictimaiyyətinə bir daha həqiqəti göstərməkdən ibarətdir. Qeyd edək ki, MEK-ə Azərbay-

can Xalça Muzeyindən bir neçə kitab, o cümlədən "Lətif Kərimov Azərbaycan Xalça Muzeyinin kolleksiyasından" kitabı da daxil olub [3].

Muzey aktiv olaraq sosial yönümlü ictimai layihələr həyata keçirir. Kolleksiya nümunələrinin, xalqımızın adət və ənənələrinin müxtəlif yaş qrupları arasında təbliği və yaxından öyrənilməsi məqsədi ilə xüsusi tədris proqramları həyata keçirilir. Kiçik yaşlı tamaşaçılar üçün əyləncəli oyun proqramlarından tutmuş, elmi-populyar mühazirələrə, ustad dərslərinə kimi elmi-maarifləndirici proqramlar cəmiyyətimizin hər üzvünün tələblərini nəzərə alır. Muzey təhsili tamaşaçıların müxtəlif kateqoriyalarına, onların maraqlarına fərqli yanaşmanı tələb edir ki, bu da auditoriya ilə dialoqun fəal inkişafına şərait yaradır. Müxtəlif yaş və peşə qruplarına aid daimi tamaşaçılar üçün mühazirələrin, dərnlərin, məşğələlərin və digər formada işin təşkili - bütün bunlar muzey təhsilinin formalarıdır. Muzeydə dəzgahda toxunmuş xalça müsabiqələri, ən yaxşı xalça ornament təsviri müsabiqəsi, muzey eksponatları əsasında müasir geyimdə xalça ornamentlərinin nümayiş olunduğu festivallar, intellektual və interaktiv oyunlar və s. təşkil edilir. Bundan başqa, Muzeydə "Xalça Muzeyinin dostları Klubu" fəaliyyət göstərir [1, s. 15-16].

Muzeydə Azərbaycan xalçaçılarını bir araya gətirən "Azərbaycan Xalçaçıları" adlı İctimai Birlik də fəaliyyət göstərir. Birlik 2010-cu ilin yanvar ayında yaradılmış qeyri-hökumət təşkilatıdır. İctimai Birliyin əsas məqsədi Azərbaycan xalqının milli ənənələri ilə bilavasitə bağlı olan, özünəməxsus qeyri-maddi irsin daşıyıcısı sayılan xalçaçılıq sənətinin yaşadılması, qədimliyi ilə yanaşı müasirliyin carçısı olan, milli dəyərlərə söykənən yenilikləri özündə ehtiva edən bu sənətin nəsil-dən-nəslə keçməsinə təşviq etməkdir. İctimai Birlik fəaliyyətə başladığı andan istər ölkəmizdə, istərsə də onun hüdudlarından kənarında –

Özbəkistanda, Qazaxıstanda, Rusiyada, ABŞ-da, Gürcüstanda müxtəlif sərğilərin təşkilatçısı, Fransada, Almaniyada, Çində, Rusiyada və s. ölkələrdə keçirilən onlarla simpozium, festival, seminar, konfransların fəal iştirakçısı olmuşdur. İB-nin ölkə daxilində fəaliyyəti də diqqətçəkəndir. Naxçıvanda "Naxçıvan xalçası ənənələri bu gün" elmi-praktik konfransını təşkil etmiş və fəal iştirakçısı olmuşdur, Qubada xalçaçılar arasında sorğular keçirmiş, təlimlər, "Ustad dərsləri"ni təşkil etmişdir. Xarici kolleksionerlər üçün bölgələrə "Xalça turu" təşkil etmiş, xalçaçılıqla əlaqəsi olan digər xalq-təbii sənət növləri üzrə fəaliyyət göstərən sənətkarlarla əlaqələr yaratmış və onları İctimai Birlik ətrafında birləşdirmişdir. Müxtəlif illərdə UNESCO-nun keçirdiyi konfrans və simpoziumlarda, sərği və festivallarda yaxından iştirak etmiş, məruzələlərində Azərbaycan mədəni irsini təbliğ etmişdir [4, s. 3-4].

Qeyd edək ki, xalçaçılıq sənəti Azərbaycan xalqının milli mədəniyyəti tarixində müstəsna yer qazanmışdır. Tarixi qədim dövrü əhatə edən xalçaçılıq sənəti yüksək estetik əhəmiyyət kəsb edir. Belə bir nadir sənət nümunələrindən olan Azərbaycan xalçasının dünyanın şah əsərləri sırasına daxil edilməsi ilə bağlı YUNESKO-ya təqdimatı, əlbəttə ki, bu sənət növünün dünya dövlətləri tərəfindən, birmənalı olaraq qəbul edilməsinə gətirib çıxardı. Xalçaçılıq sənəti dünyanın bir sıra ölkələrində yayılmış olsa da, qətiyyətlə deyə bilərik ki, bu sənət növünün beşiyi Azərbaycandır. Burada toxunan və istehsal edilən xalçalar dünyada müqayisə edilməyən nümunə tək qəbul olunur. Sonsuz əlvanlığı, bəşəriyyəti yaşadan Azərbaycan xalçasının YUNESKO-nun Bəşəriyyətin Qeyri-maddi mədəni irs üzrə Reprezentativ siyahısına daxil edilməsi ölkənin böyük uğuru kimi qəbul olunur. 2005-ci il fevralın 7-də Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev "Azərbaycanda xalça sənətinin qorunması və inkişafı haqqında" Qanunun icra edilməsi

barədə sərəncam imzaladı. Prezident İlham Əliyevin 2007-ci il mart ayının 6-da imzaladığı "Azərbaycanda muzey işinin yaxşılaşdırılması haqqında" sərəncam Xalça muzeyinin fəaliyyətində yeni şərəfli səhifə açdı. Cənab İlham Əliyevin apardığı məqsədyönlü siyasət və mədəniyyətə göstərdiyi yüksək qayğı, həmçinin Azərbaycanın Qeyri-maddi mədəni irs nümunələrinin qorunması və beynəlxalq səviyyədə təbliği məqsədilə Azərbaycan Respublikasının Birinci Vitse-Prezidenti, Heydər Əliyev Fondunun prezidenti, UNESCO və İSESKO-nun xoşməramlı səfiri Mehriban Əliyevanın təşəbbüsləri və dəstəyi ilə həyata keçirilən silsilə tədbirlər milli mədəniyyət və incəsənət tariximizə yazılmaqdadır. Bu gün biz Azərbaycan dövlətinin və həmçinin, Heydər Əliyev Fondunun Azərbaycan mədəniyyətinin qorunması və təbliği istiqamətində həyata keçirdiyi tədbirlər sayəsində Azərbaycan xalça sənətini dünyanın qeyri-maddi mədəni irsinin inciləri sırasında görürük. Bu hadisə beynəlxalq səviyyədə xalça sənətinin Azərbaycan mədəni irsinin ən qədim nümunələrindən biri olduğunu bir daha təsdiqləyir. Bu görülməli işlərin davamı olaraq Heydər Əliyev Fondunun dəstəyi ilə "Azərbaycan xalçaları" kataloqu nəşr edilib [6, s. 5].

Azərbaycan xalçası Azərbaycan mədəniyyətinin ayrılmaz hissəsidir. Xalça Muzeyi öz kolleksiyalarının tarixi potensialını müasir Azərbaycan mədəniyyətinin inkişafı üçün istifadə edir. Muzeyin fəaliyyəti milli irsin əsas hissəsini təşkil edən xalça sənətinin ən yaxşı nümunələrinin və xalçaçılıq texnologiyasının qorunmasına, öyrənilməsinə və təbliğinə istiqamətlənib. Muzey xalça kolleksiyalarının formalaşması ilə yanaşı, həm də xalça estetikasının qorunmasına xidmət edir. Xalqımızın mədəni həyatında əhəmiyyətli yer tutan Azərbaycan Xalça Muzeyi bundan sonra da öz fəaliyyətini yüksək səviyyədə davam etdirərək milli ruhumuzun əksi olan qiymətsiz sənət nümunələrini daima yaşadacaqdır.

ƏDƏBİYYAT:

1. Azərbaycan xalçaçılıq ənənələri və bədii sənət sahələrinin saxlanılması və təbliği məqsədilə muzey təhsili proqramlarının inkişafı üzrə metodiki göstəriş. Lətif Kərimov adına Azərbaycan Xalçası və Xalq Tətbiqi Sənəti Dövlət Muzeyi. - Bakı, 2011.
2. Beynəlxalq mədəni əlaqələr. Dərslik. – Bakı: Sabah nəşriyyatı, 2008.
3. “Xalq qəzeti”, 26 yanvar 2018.
4. Qarabağda xalçaçılığın müasir inkişaf potensialı. Müasir vəziyyət, problemlər, təkliflər. “Azərbaycan xalçaçıları” İctimai Birliyi. – Bakı, 2017.
5. Lətif Kərimov adına Azərbaycan Xalçası və Xalq Tətbiqi Sənəti Dövlət Muzeyi. – Bakı: Elm, 2006.
6. “Səs” qəzeti, 16 fevral 2011, № 29.
7. www.azcarpetmuseum.az
8. <https://m.modern.az>

Фаргана Гусейнова**Деятельность Азербайджанского Музея Ковра в сохранности и пропаганде коврового искусства**

Ковер является богатым сокровищем азербайджанского искусства, большим произведением искусства. Для того, чтобы передать это сокровище народам мира, будущим поколениям, необходимо было создать храм искусства. Такой храм искусства был создан в 1967 году в Государственном Музее Азербайджанского Ковра и Народного Прикладного Искусства. В статье рассказывается о деятельности Музея Ковра в качестве научно-исследовательского и учебного центра, о проводимых здесь выставках, важных проектах, осуществляемых Национальным комитетом Азербайджана

ICOM. В частности, представлена подробная информация о деятельности Шушинского филиала Музея, о социально ориентированных общественных проектах, о включении азербайджанского коврового искусства в число жемчужин нематериального культурного наследия мира.

Ключевые слова: Азербайджанский музей ковров, ковровые изделия, Лятиф Керимов, научно-исследовательский и учебный центр, выставки международного масштаба.

Fargana Huseynova**The Activity of Azerbaijan Carpet Museum in preservation and promotion of the carpet arts**

The carpet is a rich treasure of the Azerbaijani arts, it is a great work of arts. In order to pass this treasure to the peoples of the world, to future generations, it was necessary to create a temple of arts. Such a temple of arts was established at the State Museum of Azerbaijani Carpet and Folk Applied Art in 1967. The article deals with the activities of the Carpet Museum as a research and training center, exhibitions held here, important projects carried out by the national Committee of Azerbaijan ICOM. In particular, the detailed information on the activities of the Shusha branch of the Museum, on socially oriented public projects, on the inclusion of Azerbaijani carpet art in the list of the pearls of the intangible cultural heritage of the world is provided.

Key words: Azerbaijan Carpet Museum, carpet items, Latif Kerimov, research and training center, international exhibitions.